

# Tilli's verhaal

Mijn gedachten zijn vrij

Tilli Schulze & Lorna Collier

BBNC uitgevers  
Amersfoort, 2016

# Inhoud

|                                          |     |
|------------------------------------------|-----|
| Inleiding door de auteur                 | 9   |
| Deel I                                   | 13  |
| Proloog    Herfst 1944                   | 15  |
| Hoofdstuk 1    September 1939            | 19  |
| Hoofdstuk 2    Herfst 1939               | 23  |
| Hoofdstuk 3    Herfst – winter 1939      | 29  |
| Hoofdstuk 4    Januari – maart 1940      | 35  |
| Hoofdstuk 5    Maart 1940 – april 1941   | 41  |
| Hoofdstuk 6    April 1941                | 55  |
| Hoofdstuk 7    Zomer 1941 – zomer 1942   | 59  |
| Hoofdstuk 8    Zomer – herfst 1942       | 69  |
| Hoofdstuk 9    Herfst 1942               | 75  |
| Hoofdstuk 10    Herfst 1942              | 81  |
| Hoofdstuk 11    Lente – winter 1943      | 89  |
| Hoofdstuk 12    Winter 1943              | 95  |
| Hoofdstuk 13    Januari – maart 1944     | 103 |
| Hoofdstuk 14    Lente 1944               | 111 |
| Hoofdstuk 15    Lente – zomer 1944       | 121 |
| Deel II                                  | 125 |
| Hoofdstuk 16    Herfst – winter 1944     | 127 |
| Hoofdstuk 17    Winter 1944              | 133 |
| Hoofdstuk 18    Winter 1944 – lente 1945 | 137 |
| Hoofdstuk 19    Lente 1945               | 145 |
| Hoofdstuk 20    Mei 1945                 | 155 |

|              |                             |     |
|--------------|-----------------------------|-----|
| Hoofdstuk 21 | Mei 1945                    | 167 |
| Hoofdstuk 22 | Zomer 1945                  | 177 |
| Hoofdstuk 23 | Augustus – oktober 1945     | 189 |
| Deel III     |                             | 197 |
| Hoofdstuk 24 | Oktober 1945 – januari 1947 | 199 |
| Hoofdstuk 25 | Lente 1948                  | 215 |
| Hoofdstuk 26 | Mei 1948                    | 221 |
| Hoofdstuk 27 | Najaar 1948 – najaar 1950   | 229 |
| Hoofdstuk 28 | September 1950              | 239 |
| Hoofdstuk 29 | September 1950              | 251 |
| Deel IV      |                             | 259 |
| Hoofdstuk 30 | September 1952              | 261 |
| Hoofdstuk 31 | September 1952              | 267 |
| Hoofdstuk 32 | 23 september 1952           | 277 |
| Epiloog      | September 2003              | 281 |

## Inleiding door de auteur

**I**k ben geen held.

Ik heb tijdens de Tweede Wereldoorlog of daarna, toen de Russen de baas waren, niet méér geleden dan andere Oost-Duitse kinderen. Ik heb zelfs minder geleden dan veel andere kinderen.

Ik heb niemands leven gered. Ik heb geen dramatische reddingsacties ondernomen, anders dan voor mijzelf. Niemand in mijn gezin is gestorven.

Waarom zou je mijn verhaal dan moeten lezen?

Omdat wat ik heb meegemaakt, kenmerkend is voor wat veel Oost-Duitse kinderen (en jonge vrouwen) tijdens de Tweede Wereldoorlog en de vreselijke nasleep daarvan hebben ervaren. Toch is dat geen algemeen bekend deel van de geschiedschrijving over dat conflict. Veel mensen hebben geen idee van wat wij hebben doorstaan.

Ik ben in 1991 met dit project begonnen, twee jaar nadat de Berlijnse Muur was gevallen. Zodra dat was gebeurd, zodra Duitsland niet meer in West en Oost was verdeeld, vrij en niet vrij, kon ik weer naar huis gaan. Voor de eerste keer in veertig jaar liep ik weer rond in het dorp waar ik was opgegroeid. Ik sprak met oude vrienden, burens en familieleden die daar vast hadden gezeten, niet konden ontsnappen. Ik bracht een bezoek aan het graf van mijn broer, keek rond in mijn oude huis, liep door het kleine park waar ik als klein meisje zo vaak had zitten dagdromen.

En ik herinnerde me alles.

Ik herinnerde me wat onder Hitler en onder Stalin aan mij, mijn familie en ontelbare anderen was aangedaan. Geen van beide mannen vond dat wij het recht moesten hebben om vrij te denken, om te reizen en te werken en te schrijven en te geloven en te leven zoals wij dat wilden – op straffe van de dood.

Toen ik was teruggekomen van die reis, vertelde ik aan mijn kinderen wat mij was overkomen tijdens de oorlog en de Russische bezetting. Dat was moeilijk voor hen. Het was ook voor mij moeilijk om die ver weggestopte herinneringen op te diepen – maar wel nodig.

Nu wil ik dat de wereld er kennis van neemt. Onze vrijheid in Amerika is heel kostbaar en wordt te vaak vanzelfsprekend gevonden. We mogen ook niet vergeten dat een oorlog veel slachtoffers maakt – niet alleen de soldaten, maar ook de gewone mensen, inclusief de kinderen, die terecht komen in de gevechten die door de leiders worden gepland.

Ik verdedig niet wat alle Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog mensen hebben aangedaan. Ik probeer zeker niet om het afschuwelijke lijden van de Joden en andere slachtoffers van de holocaust te bagatelliseren. Ik wil gewoon mijn eigen verhaal vertellen – wat ik heb meegeemaakt en wat ik ervan heb geleerd.

Hoewel ik veel verdrietige en vreselijke dingen heb gezien, is mijn verhaal een verhaal vol hoop – dat we alles te boven kunnen komen zolang we blijven vechten, zelfs als onze enige manier om dat te doen in ons hoofd zit. Dat is de manier waarop mijn moeder vocht. Dit boek is naar haar vernoemd, naar haar zacht neuriënde weerstand tegen degenen die probeerden haar leven onder controle te houden.

Ik heb geprobeerd om te reconstrueren wat mij vanaf het begin van de oorlog, in 1939, tot en met de eerste vijf jaar van de Russische bezetting is overkomen. Ik heb zo goed mogelijk geprobeerd gesprekken en gevoelens weer te geven die ik heb ervaren, maar het spreekt voor zich dat sommige gesprekken niet letterlijk in dit boek staan. Ik kon me niet altijd woord voor woord herinneren wat mensen hebben gezegd, maar ik kon me wel de strekking van een gesprek, de sfeer van een moment en de kracht van een ontmoeting herinneren.

Dit is mijn verhaal.

— Tilli Horn Schulze

**Die Gedanken sind frei**

*Die Gedanken sind frei  
 wer kann sie erraten?  
 Sie fliehen vorbei  
 wie nächtliche Schatten.  
 Kein Mensch kann sie wissen,  
 kein Jäger erschießen  
 mit Pulver und Blei:  
 Die Gedanken sind frei!*

*Ich denke, was ich will  
 und was mich beglückt,  
 doch alles in der Still  
 und wie es sich schicket.  
 Mein Wunsch und Begehren  
 kann niemand verwehren,  
 es bleibt dabei:  
 Die Gedanken sind frei!*

*Und sperrt man mich ein  
 im finsternen Kerker,  
 das alles sind rein  
 vergebliche Werke.  
 Denn meine Gedanken  
 zerreißen die Schranken  
 und Mauern entzwei:  
 Die Gedanken sind frei!*

(Duits volks- en protestlied,  
 schrijver onbekend)

**De gedachten zijn vrij**

*De gedachten zijn vrij,  
 wie kan ze beletten?  
 Ze ijlen voorbij  
 naar eigene wetten.  
 Geen mens kan ze raden,  
 of grijpen of schaden.  
 Hoe sterk hij ook zij,  
 de gedachten zijn vrij!*

*Ik denk wat ik wil,  
 wie zal 't mij verbieden.  
 Mijn denken gaat stil,  
 waarheen het wil vlieden.  
 Mijn wens en verlangen  
 neemt niemand gevangen.  
 Hoe sterk hij ook zij,  
 de gedachten zijn vrij!*

*En als men mij sluit  
 in donkere kerker,  
 dan lach ik ze uit,  
 mijn geest is toch sterker.  
 Hij breekt onverdroten,  
 de grendels en sloten  
 en werpt ze terzij,  
 de gedachten zijn vrij!*

(vertaling van Cobi Schreijer, 1998)

## Proloog

### Herfst 1944

**H**et is avond en ze zijn er weer. Vijandelijke vliegtuigen die in de verte grommen: een donder die niet ophoudt, maar dichterbij komt, steeds dichterbij, tot hij in mijn slaap binnendringt, tot ik opveer in bed en mijn dromen versplinteren tot stukken doodsangst.

Mijn moeder naast mij beweegt een beetje. Ze geeft me een tikje op mijn arm; zij is ook wakker, maar we zeggen niets. Ik heb moeite om gewoon adem te halen. Zij is stil.

Ik maak mezelf klein in het donker, met mijn deken strak tegen mijn kin. De donder klinkt steeds harder en we kunnen niets anders doen dan wachten op wat er komen gaat.

Nu rammelen de ruiten. De vloer trilt. Het gedreun is zo dichtbij dat ik het kan horen, kan voelen, overal om me heen; ik kan het alleen niet zien. Ik zou willen dat ik kon schreeuwen en dat ik kon huilen, maar dat heb ik al gedaan en ik weet dat dat geen zin heeft.

Ik doe mijn ogen dicht en druk mijn handen tegen mijn oren in een poging om de geluiden buiten te sluiten, om een vreedzaam plekje te vinden in mijn donkere gedachten. Op de een of andere manier gaan de minuten voorbij en dan beginnen het kraken en rommelen en bulderen eindelijk weg te sterven. Ik adem uit en begin me te ontspannen. Misschien kan ik nog wel even slapen voordat het dag wordt, voor mijn huishoudelijke taken, voor de wandeling van drie kilometer naar school.

*Knal! Boem!*

Het huis trilt, de geluiden bulderen – boven me, achter me, onder me. Weer, weer, weer. Vreselijke dreunen alsof reuzen omvallen, de aarde zich opent, uit elkaar scheurt. *Lieve Heer, help me alstublieft, help me, help me.*

Bommen. Dit is het geluid van bommen die vallen, ontploffen. Ik heb dat geluid al eerder gehoord, maar altijd minder hard, op grotere afstand. Nu klinkt het alsof ze vlak naast ons zijn neergekomen en nog dichterbij komen.

Ik probeer opnieuw om dat geluid uit mijn oren en gedachten buiten te sluiten, probeer niet te denken aan waar de bommen neerkomen – op een leeg veld of een verlaten bedrijf of leegstaand schoolgebouw? Of op huizen, waar mensen liggen te slapen, waar kinderen – kinderen zoals ik – zich in hun bed verbergen, terwijl ze misschien de fragmenten van hun dromen nog van zich afschudden?

Ik ben tien jaar. Ik heb deze oorlog al meegemaakt sinds ik vijf was. Toen de vliegtuigen boven ons verschenen, zei iedereen dat ze ons nooit zouden bombarderen, dat ons boerendorpje in het noordoosten van Duitsland veel te klein was om van belang te zijn. We zouden veilig zijn, zei iedereen. Zelfs mijn moeder zei dat, terwijl ze me tegen zich aan drukte, me vertelde stil te zijn en me geen zorgen te maken.

Nu ligt ze stil in bed, verstijfd, net zoals ik verstijfd ben. We hebben geen schuilkelder die ons beschermt, zoals de mensen in de steden wel hebben. Wij hebben niet eens een kelder. We kunnen ons nergens verbergen.

Aan de muur naast me hangt een schilderij van Jezus aan het kruis. Ik kan het in het donker bijna niet zien. Vanwege de oorlog moeten we 's nachts de ramen blinderen en mogen we geen stroom of kaarsen gebruiken. Toch zijn mijn ogen ondertussen gewend geraakt aan het donker en ik ken het schilderij trouwens heel goed. Ik heb er in de afgelopen jaren al zo vaak naar gestaard, vanaf het moment dat ik bij mijn moeder ging slapen, in haar slaapkamer beneden.

Ik raakte altijd van slag door dat schilderij – door het bloed dat langs de polsen van Jezus omlaag droop, maar vooral door de pijn in zijn ogen. Ik vroeg me vroeger af hoe het zou voelen om aan een kruis genageld te worden, hulpeloos voor de ogen van de wereld.

‘Ik ben braaf en rein en mijn hart behoort alleen Jezus toe,’ fluister ik, het gebedje dat ik zolang als ik me kan herinneren elke avond heb opgezegd.

Ik hoop dat het helpt, dat Jezus – ergens – naar me luistert.

En de bommen blijven maar vallen. Steeds opnieuw komt de dood in vrije val uit de lucht. Ik begin te beven, mijn tanden beginnen te klappen en ik weet dat ik daar niet kan blijven, op dat moment. Ik dwing mezelf om te stoppen met luisteren, met denken, met me zorgen te maken, met me voorstellen wat er buiten allemaal gebeurt. In plaats daarvan haal ik plaatsen in mijn gedachten – prachtige, mooie plaatsen



waar ik kan lachen en spelen tot de bommen niet meer vallen en ik weer naar huis kan gaan.

Soms bezoek ik een huis dat helemaal van het lekkerste snoep is gemaakt, een huis waar ik me helemaal doorheen kan eten. Soms rij ik in de wei op Max, een van onze twee paarden, terwijl het andere paard, Moritz, los naast me meerent, vol spieren en manen en plezier. Ik loop met de paarden de vijver in zodat ze kunnen afkoelen. Daarna ga ik in het hoge gras liggen, tussen onkruid en wilde bloemen, en probeer de warme bries met mijn tong te voelen, zo gelukkig als ik maar zijn kan.

Mijn dromen worden vermengd met herinneringen – aan de tijd voor de oorlog, aan het begin van de oorlog toen mijn leven nog min of meer normaal was – en ik vraag me af of ik ooit nog veilig en gelukkig zal zijn.

## Hoofdstuk 1

### September 1939

**D**e eerste keer dat ik iets over de oorlog hoorde, zat ik zandkaste-  
len te bouwen op het schoolplein. Het was een mooie herfst-  
dag; de zonneschijn die nog over was van de zomer verwarmde  
mijn kruin, terwijl ik het vochtige bruine zand naast me tot een groots  
paleis omvormde. Er woonde een prinses in, een lieve prinses met goud-  
kleurig haar en een smaragdgroene jurk. Overal rond het paleis lag  
gevaar op de loer, vuurspuigende draken, maar mijn prinses was veilig,  
omdat de muren van mijn fort zo sterk waren.

Hans rende hijgend op me af.

‘Raad eens, Tilli,’ gilte hij. ‘Duitsland is in oorlog!’

Ik staarde hem aan. Ik wist niet precies wat een oorlog was, hoewel ik  
een vaag idee had dat het iets te maken had met soldaten en geweren.

‘Echt?’ zei ik, omdat ik niet zeker wist of ik Hans, die het leuk vond  
om verhaaltjes te verzinnen, moest geloven.

‘Mijn neef moet misschien gaan vechten,’ zei Hans. ‘Mijn tante zit  
thuis te huilen.’

Daar schrok ik van. Ik had nog nooit een volwassene zien huilen.

Hans rende weg om zijn nieuws aan anderen te vertellen. Ik ging  
door met zand op mijn kasteel gieten, om het hoger, breder en sterker te  
maken, tot het perfect was. Ik was al snel vergeten wat Hans had gezegd.

Na school rende ik naar huis door de wei naar mijn straat en liep daar  
de rest van de weg onder het koele bladerdak van de lindes, die een boog  
vormden boven de weg als een regenboog van groen kant; de blaadjes  
leken op honderden hartjes. Ik haastte me over het tuinpad, tussen de  
bloemperken van mijn moeder in de voortuin door en liep de keuken in.

Op dat tijdstip was mijn moeder meestal bezig met het avondeten.  
Zodra ze me zag, gaf ze me een knuffel en soms een lekker hapje dat ze

voor me had klaarliggen. Maar die middag was ze er niet. Het grote fornuis was koud en stil. De lange houten tafel was leeg.

Ik rende het erf op. 'Mami! Mami!' riep ik.

Een kat met bijna geelkleurige vacht rende over het erf en klom in een boom. We hadden zoveel katten dat ik nooit de moeite had genomen om ze namen te geven. Bello, onze grote waakhond, rende naar me toe, met zijn tong uit zijn bek en met kwispelende staart. Ik klopte hem op zijn dikke, stevige kop. Mijn vader en moeder waren nergens te bekennen.

Ik liep terug naar de keuken. 'Mami?' riep ik weer in de stilte.

Toen hoorde ik de voetstappen van mijn moeder die uit de zitkamer aan de achterkant van het huis kwamen; een kamer die we overdag nooit gebruikten. Vlak achter haar klikten de nagels van Fanni, het lievelingshondje van Mami, dat altijd bij haar in de buurt was.

'Hallo, Tilli. Hoe was het vandaag?' zei Mami en strekte haar armen naar me uit.

'Waar was u?' vroeg ik, terwijl ik haar knuffelde; daarna gaf ik Fanni ook een knuffel.

'Ik zat gewoon naar de radio te luisteren.'

Toen hoorde ik het heel zachte en krakerige geluid van mannenstemmen. Mijn ouders hadden een grote radio in de zitkamer, waar we alleen 's avonds naar luisterden, als er muziek op te horen was.

'Die stomme Hitler!' schreeuwde mijn vader vanuit de zitkamer. Dat was ook vreemd, dat mijn vader zo vroeg al thuis was en niet aan het werk was op het veld. Ik was eraan gewend dat hij over Hitler tierde, die al zolang ik me kon herinneren over Duitsland had geregeerd. Mijn vader haatte Hitler en dat zei hij heel vaak, waar mijn moeder altijd heel bang van werd. 'Wees toch stil!' siste ze dan tegen hem en keek achterom alsof ze verwachtte dat Hitler zelf door de deur naar binnen zou stormen om mijn vader te straffen voor zijn woorden.

Ik hielp mijn moeder om de tafel te dekken voor het avondeten en zette borden klaar voor mijn ouders, voor Wilhelm, onze boerenknecht die bij ons woonde, voor mijn broers Heinz en Helmut, die elf en twaalf waren en nog steeds op school zaten (de lagere school, niet de kleuterschool waar ik op zat), voor Paula, mijn oudere zuster, die vijftien was en klaar was met school, en voor mezelf: Tilli, vijf jaar oud, het jongste kind in het Horn-gezin.